

HARRY P. STEIN

Primitieve Normen
Linguïstische normativiteit in het
licht van Kripke's sceptische
paradox¹

X-94-04, received: August 1994

ILLC Research Report and Technical Notes Series
Series editor: Dick de Jongh

Technical Notes (X) Series

Institute for Logic, Language and Computation (ILLC)
University of Amsterdam
Plantage Muidersgracht 24
NL-1018 TV Amsterdam
The Netherlands
e-mail: ilc@fwi.uva.nl

1. Appeared in B. Raymaekers (ed.) *Gehelen en Fragmenten - Acta 14e Filosofiedag te Leuven*, Leuven, Leuven UP, 1993

Primitieve Normen

Linguïstische normativiteit in het licht van Kripke's sceptische paradox

Harry P. Stein, ILLC, Faculteit der Wijsbegeerte, Universiteit van Amsterdam, Nieuwe Doelenstraat 15,
1012 CP Amsterdam, stein@illc.uva.nl

1.

Een onbekende taal klinkt ons bij eerste kennismaking in de oren als een kakofonie van betekenisloze geluiden. Niettemin duiden we deze ondoorgrondelijke klankproductie als een taal. We vooronderstellen immers dat de sprekers hun uitingen niet naar individuele willekeur voortbrengen, maar volgens welbepaalde gemeenschappelijke regels. Pas wanneer we ons die regels eigen maken, beginnen we in de stroom van klanken zinvolle uitingen te ontdekken en verwerven we het vermogen onszelf voor de sprekers begrijpelijk te maken. Niets ligt daarom meer voor de hand dan om een taal te zien als het geheel van regels dat de sprekers van die taal gebruiken om uitingen voort te brengen en te interpreteren.

Een vraag die zich vervolgens opdringt, is of dit regelsysteem een intrinsiek sociaal fenomeen is, dat wordt gedragen door de gebruikspraktijk van de hele taalgemeenschap, of dat het veeleer behoort tot de uitrusting van elke spreker afzonderlijk. Sinds Chomsky is het in de linguïstiek gebruikelijk om voor de laatste optie te kiezen. Voor de Chomskyaanse linguïst is taal in de eerste plaats een mentaal fenomeen. Ieder mens bezit een voorgestructureerd 'taalorgaan' dat behoort tot zijn aangeboren psychologische uitrusting en dat na invulling van een aantal 'parameters' een uitgewerkt systeem van linguïstische regels belichaamt. Elke spreker beschikt zodoende over zijn eigen ideolect, dat weliswaar sterk overeenkomt met de ideolecten van zijn medetaalgebruikers, maar er logisch onafhankelijk van is. Daarmee is niet uitgesloten dat de sociale rol van de taal, functioneel gezien, de spil van alle taalgebruik is, maar deze sociale rol is wel geënt op de feiten omtrent individuele sprekers die ontologisch het fundament vormen.

Nu bezitten mensen uiteraard geen expliciete kennis van het linguïstische regelsysteem dat ze geacht worden te hanteren. Dit systeem moet dan ook gezien worden als een *impliciet* psychologisch mechanisme, dat volgens Chomsky uiteindelijk geïdentificeerd kan worden met de complexe neurologische structuur die eraan ten grondslag ligt. Chomsky's invloedrijke model is dus individualistisch en erkent geen onherleidbare linguïstische feiten. In laatste instantie beschrijft de linguïst het taalkundig relevante deel van de 'mind/brain' van taalgebruikers, en de linguïstiek is daarom een deeldiscipline van de individuele psychologie.

Het begrip *regel*, dat fundamenteel is voor de linguïstiek, staat sinds enige tijd ook bij filosofen hernieuwd in de belangstelling. Voor een belangrijk deel is dat te danken aan

Kripke's interpretatie van Wittgenstein's latere filosofie in: *Wittgenstein on Rules and Private Language* (WRPL). Volgens Kripke presenteert Wittgenstein in de *Philosophische Untersuchungen* een argument dat korte metten maakt met het individualistische perspectief op regels dat veel van de moderne linguïstiek kenmerkt, en dat van oudsher ook ten grondslag ligt aan de filosofische reflectie op taal. In het onderstaande zal ik Kripke's betoog kort uiteenzetten en evalueren.

(Ter vermijding van omslachtige formuleringen als 'Wittgenstein's opvattingen volgens Kripke' zal ik de denkbeelden uit WRPL als 'Kripke's opvattingen' opvoeren.)

2.

Kripke richt zijn aandacht niet in de eerste plaats op syntactische regels, maar op de semantische regels die bepalen wat we precies met onze woorden bedoelen. Hij benadrukt daarbij een aspect van regels dat meestal niet zoveel aandacht krijgt, namelijk hun normativiteit: een regel bepaalt wat als correct en incorrect taalgebruik geldt. Het probleem dat nu volgens Kripke in de *Philosophische Untersuchungen* centraal staat, is de relatie tussen de normativiteit van linguïstische regels en de veronderstelde feitelijke basis van dat soort regels in individuele taalgebruikers. Beide aspecten lijken te behoren tot onze intuïtieve notie van wat een regel is. We spreken immers over het *feit* dat iemand in zijn taalgebruik bepaalde regels volgt, en nemen aan dat twee mensen die andere regels hanteren ook in andere opzichten feitelijk van elkaar verschillen. Deze intuïtie brengt ons ertoe om - zoals Kripke het noemt - een 'privé-model van betekenis' te hanteren. We menen een taal te spreken 'the constitution of which depends on properties of each speaker taken in isolation'. Tevens kennen we echter aan deze regels, en dus aan de feiten waarop ze zijn terug te voeren, een normatieve rol toe. Als iemand iets met een woord bedoelt, dan volgt daar uit dat hij dat woord op een specifieke manier behoort toe te passen. Het feit dat hij een bepaald iets bedoelt maakt sommige toepassingen correct, andere incorrect. Kripke ontwikkelt nu een 'skeptische paradox' die moet aantonen dat een privé-model van taal in het licht van de normatieve aard van regels diep problematisch is. Hij betoogt dat geen feit aangaande een individu kan verantwoorden dat we normatieve semantische noties op hem van toepassing achten. Wanneer we kijken naar een 'individu in isolatie' kunnen we slechts vaststellen dat hij een 'blinde', niet-normatieve neiging heeft voor een bepaald gebruik van woorden. Het heeft geen zin om te zeggen dat een concrete toepassing van een woord met zo'n neiging overeenstemt of conflicteert, en de notie van regelvolgen lijkt dan ook geen inhoud te kunnen hebben.

Kripke presenteert het argument dat tot de paradox leidt als volgt. Beschouw een of andere term zoals '+' waarvan iemand in het verleden maar een beperkt aantal verschillende toepassingen heeft gemaakt. Laat nu de vraag '57 + 68?' een nieuwe toepassing zijn, waarvoor diegene zichzelf nooit expliciete instructies heeft gegeven. Natuurlijk zal hij in dit nieuwe geval '125' antwoorden. Nu voert Kripke echter een scepticus op, die accepteert dat '125' gegeven de *huidige* bedoelingen van die persoon weliswaar het juiste antwoord

is, maar stelt dat '5' misschien wel het juiste antwoord zou zijn gegeven wat hij *vroeger* met '+' bedoelde. Wellicht bedoelde hij toen met die uitdrukking niet plus, maar een andere functie *quus*, die voor de reeds gemaakte toepassingen dezelfde waarde heeft als de optelfunctie, maar voor deze nieuwe toepassing toevallig een andere; bijvoorbeeld 5. Wie zeker meent te weten nog hetzelfde te bedoelen als vroeger, moet in principe aan kunnen geven waarop die zekerheid is gebaseerd. Dit betekent volgens de scepticus dat verantwoord moet worden welk specifiek feit omtrent de spreker kwalificeert als 'plus bedoelen met '+', en hoe dat feit '125' in plaats van '5' rechtvaardigt als antwoord op de vraag hoeveel 57 plus 68 is. De scepticus wil dus weten wat voor soort feit het is om iets met een woord te bedoelen, hoe zulke feiten geïndividueerd moet worden, en hoe ze normatieve consequenties kunnen hebben. Overigens moet worden opgemerkt dat de probleemstelling, anders dan Kripke doet voorkomen, niet sceptisch is in de eigenlijke epistemologische zin van het woord. Bij het beschouwen van de feiten die de suggestie van de 'scepticus' zouden kunnen weerleggen abstraheert Kripke van eventuele kentheoretische beperkingen, en het probleem is dan ook eerder constitutief of ontologisch dan epistemologisch.

Opdat een feit met recht kan worden aangemerkt als 'het feit dat iemand plus bedoelt met '+', moet het volgens Kripke aan twee voorwaarden voldoen. Ten eerste moet het in niet-normatieve, niet-intentionele termen te specificeren zijn. Kripke motiveert deze conditie door erop te wijzen dat circulaire explicaties zodoende worden uitgesloten. Daar wil ik echter bij aantekenen dat het analyseren van een intentioneel verschijnsel in niet-intentionele termen inderdaad een voldoende voorwaarde is voor het vermijden van circulaire verklaringen, maar zeker geen noodzakelijke. Een verantwoording van betekenis met behulp van intentionele begrippen is niet per definitie circulair, en deze voorwaarde lijkt mij dan ook eerder te berusten op ontologische dan op methodologische overwegingen. Ik zal deze conditie voor het gemak de reductieconditie noemen. Kripke's tweede conditie is dat het feit normatieve consequenties moet hebben. Het dient niet slechts te verantwoorden dat iemand die plus bedoelt met '+' op de bovenstaande vraag met '125' zal antwoorden, maar ook dat hij zo *behoort* te antwoorden. Kripke acht het een wezenlijk aspect van ons begrip van betekenis dat we implicaties accepteren van de volgende vorm:

N: Als A dit-en-dat bedoelt met een term t, dan behoort hij de term t zo-en-zo te gebruiken.

Een theorie die zulke normatieve implicaties onverantwoord laat kan geen theorie van betekenis en regelvolgen in de intuïtieve zin zijn. In termen van deze twee restricties zouden we de sceptische uitdaging ook als volgt kunnen herformuleren: geef met inachtneming van de reductieconditie een manier om het antecedent van N zodanig te herschrijven dat een logisch equivalente implicatie ontstaat. De scepticus stelt dan dat dit probleem onoplosbaar is. Kripke neemt drie kandidaten voor het betekenis-constituerende feit in ogenschouw: de daadwerkelijk gemaakte toepassingen, mentale toestanden, en disposities. Geen van de drie blijkt uitkomst te kunnen bieden. De al gemaakte toepassingen omvatten slechts een miniem deel van de mogelijke toepassingen van de term en laten dus de bedoeling die iemand heeft

hopeloos ondergedetermineerd. Tegen mentale toestanden kunnen Wittgenstein's argumenten uit de *Philosophische Untersuchungen* worden aangevoerd; zulke toestanden zijn in principe altijd herinterpreteerbaar, en vormen geen noodzakelijke en voldoende voorwaarde voor correct gebruik. Disposities laten de vraag wat een bepaald antwoord rechtvaardigt onbeantwoord. Ze specificeren wat iemand *zal* antwoorden, niet wat hij *behoort* te antwoorden. Geen van deze feiten kan dus implicaties van de vorm N verantwoorden, en Kripke concludeert:

This, then, is the sceptical paradox. [...] there is no fact about me that distinguishes between my meaning plus and my meaning quus. Indeed, there is no fact about me that distinguishes between my meaning a definite function by 'plus' [...] and my meaning nothing at all. [WRPL 21]

Maar als er geen verschil bestaat tussen iets bedoelen en niets bedoelen, valt de bodem uit onze linguïstische praktijk, en blijkt zinvol taalgebruik illusoir. Die conclusie is natuurlijk absurd, en volgens Kripke geeft Wittgenstein dan ook een oplossing voor de paradox. Om die te kunnen begrijpen is het belangrijk rekening te houden met de verandering in Wittgenstein's opvatting over taal. In de *Tractatus* stonden de waarheidscondities van zinnen centraal. In de *Philosophische Untersuchungen* gaat het er om onder welke omstandigheden een taaluitdrukking gebruikt kan worden en wat voor rol en nut zo'n gebruik in ons leven heeft. Deze ommezwaai heeft een dubbele functie. In de eerste plaats geven zulke gebruikscondities volgens Wittgenstein een adequatere verantwoording van betekenis, maar in de tweede plaats kunnen ze ook gebruikt worden om een interpretatie te geven aan uitspraken *over* betekenis. Daartoe dient beschreven te worden hoe uitspraken over iemands bedoelingen gerechtvaardigd kunnen worden, en zo'n rechtvaardiging hoeft zich niet te beperken tot feiten omtrent individuele sprekers. Het is langs deze lijnen dat Kripke een 'skeptische oplossing' voor de paradox probeert te schetsen.

Kripke stelt dat wanneer we kijken naar de omstandigheden waaronder we onszelf en anderen bedoelingen en correct gebruik van regels toeschrijven, het een onderdeel van dit 'taalspel' blijkt, dat een individuele spreker mag zeggen dat hij een regel correct volgt wanneer hij simpelweg doet wat hij geneigd is te doen. Los van de taalgemeenschap beschouwd kan een spreker geen uiteindelijke rechtvaardiging voor zijn gebruik geven en hoeft dat ook niet. De situatie is echter heel anders wanneer we een spreker bekijken als lid van een taalgemeenschap. In dat geval schrijven ook zijn medetaalgebruikers bedoelingen en regels aan hem toe, en het criterium dat zij daarvoor hanteren is niet dat hij eenvoudigweg doet wat hij geneigd is te doen. Alleen als wat hij doet overeenstemt met dat wat zijn medetaalgebruikers geneigd zijn te doen, achten deze laatsten zich gerechtvaardigd om hem te beschouwen als iemand die dezelfde regel volgt. Op het individuele niveau is dus sprake van normloosheid omdat er op dat niveau geen feit is waar de blinde neigingen van een spreker mee zouden kunnen botsen. Als we echter naar de hele taalgemeenschap kijken, blijkt dat de semantische neigingen van afzonderlijke sprekers wel kunnen conflicteren met de even blinde neigingen van hun medetaalgebruikers. Hierin ligt volgens Kripke de basis

voor een coherent gebruik van uitdrukkingen als 'regel', 'betekenis' en 'bedoeling'. In dit licht biedt Kripke ook een verantwoording van de implicaties die bij de paradox zo problematisch bleken. Met zo'n implicatie lijkt gezegd te worden dat een bepaalde feitelijke toestand van de spreker bepaalt welk gebruik het juiste is, en zo'n toestand bleek niet te bestaan. Volgens Kripke is het echter een misvatting om te denken dat een uitspraak van de vorm N bepaalde feiten vooronderstelt. In de praktijk gebruiken we de contrapositie van zulke implicaties: 'als A niet "125" antwoordt, dan bedoelt hij geen plus met 'plus"'. Met andere woorden, als hij niet het antwoord geeft dat wij geneigd zijn te geven, dan zijn wij niet gerechtigd om te beweren dat hij plus bedoelt en schorten we ons oordeel dat hij een goede plus-gebruiker is op. We beschrijven met zo'n implicatie dus niet een bepaald feit, dat zijn correcte gedrag waarborgt, maar drukken ermee uit dat we hem bij voldoende afwijkend gedrag geen plusgebruiker meer zullen noemen. We hanteren zulke zinnen als een restrictie op betekenistoeschrijving.

Het nut van dat taalspel is dat we iemand ermee in de taalgemeenschap opnemen. We merken hem aan als iemand waarmee een betrouwbare linguïstische interactie mogelijk is en spreken de verwachting uit dat dit ook in de toekomst zo zal zijn. In de lijn van zijn interpretatie van de *Philosophische Untersuchungen* bestaat Kripke's sceptische oplossing dus uit een beschrijving van de condities waaronder we gerechtvaardigd zijn aan anderen bedoelingen toe te schrijven, en een verantwoording van de rol die zulke toeschrijvingen in ons leven spelen.

Deze oplossing vereist echter wel dat objectief vastgesteld kan worden of er van overeenstemmend taalgebruik sprake is. Daarom heeft de oplossing maar een beperkt bereik. Ze toont volgens Kripke wel hoe een 'publieke' taal mogelijk is, maar niet hoe een privé-taal zou kunnen functioneren. De uitdrukkingen van een privé-taal verwijzen immers naar gewaarwordingen die alleen de spreker zelf kent. Voor het correct gebruiken van zulke uitdrukkingen kunnen geen publieke criteria worden gehanteerd, en we zijn dus nooit gerechtigd om van zo'n vermeende privé-taal spreker te zeggen dat hij iets bedoelt of bepaalde regels volgt. Omdat overeenstemming binnen een sociale praktijk een essentieel element is van wat we een regel noemen, is een privé-taal een contradictio in terminis. Volgens Kripke is dat wat Wittgenstein bedoelt in #202 van de *Philosophische Untersuchungen* wanneer hij zegt:

'Darum ist 'der Regel folgen' eine Praxis. Und der Regel zu folgen glauben ist nicht: der Regel folgen. Und darum kann man nicht der Regel 'privatim' folgen, weil sonst der Regel zu folgen glauben dasselbe wäre, wie der Regel folgen.'

3.

Kripke's poging om de paradox op een 'sceptische' manier op te lossen heeft geen unanieme instemming geoogst. Een aantal standaardbezwaren tegen theorieën als die van Kripke is te vinden in de literatuur die aan het einde van dit artikel wordt vermeld. Ik zal me

hier beperken tot het signaleren van een interne tekortkoming van Kripke's argumentatie, die bij mijn weten onopgemerkt is gebleven, en die betrekking heeft op de gronden voor een praktijk van betekenistoeschrijving zoals Kripke zich die voorstelt.

Zoals gezegd legt Kripke twee restricties op aan de beantwoording van de sceptische uitdaging. Een daarvan is de reductieconditie: het feit in kwestie moet in niet-normatieve en niet-intentionele termen te specificeren zijn. De andere restrictie is dat de normativiteit van betekenis, zoals die tot uitdrukking komt in implicaties van de vorm *als A dit-en-dat bedoelt met een term t, dan behoort hij de term t zo-en-zo te gebruiken*, moet worden verantwoord. Dit is een conceptuele restrictie. Kripke acht het een wezenlijk aspect van ons begrip van betekenis dat we dit soort implicaties hanteren. Bij zijn uiteenzetting van de sceptische oplossing bezweert Kripke ons nogmaals: 'It is essential to our concept of a rule that we maintain some such conditional as 'If Jones means addition by '+', then if he is asked for '68+57', he will reply '125' [WRPL 94]. In het kader van zijn sceptische oplossing merkte Kripke op dat het antecedent van zulke implicaties, namelijk 'A bedoelt dit-en-dat met de term t' niet een feitelijke uitspraak is, maar zoveel betekent als 'we schrijven A die-en-die bedoeling voor term t toe', en dat we om het functioneren van de hele implicatie te begrijpen moeten kijken naar de gebruikscondities van haar contrapositie. Daaruit blijkt dan dat feiten omtrent het overeenstemmen van individuele sprekers met de taalgemeenschap bepalen of die gemeenschap iemand bedoelingen toeschrijft. Zoals Kripke zegt: 'If Jones does *not* come out with '125' when asked about '68+57', we cannot assert that he means addition by '+' [WRPL 95].

Nu is het opvallend dat de conditie die Kripke in de bovenstaande citaten hanteert niet dezelfde is als die welke hij bij het uiteenzetten van de sceptische paradox gebruikte. De sceptische paradox was gebaseerd op het dictum dat indien iemand iets bedoelt, er gegeven die bedoelingen iets is dat hij *behoort* te antwoorden. De contrapositie daarvan is dat als iemand een term t niet *zo-en-zo behoort* te gebruiken, hij er niet dit-en-dat mee bedoelt. Of, in Kripke's termen, dat we dan niet gerechtigd zijn hem een bepaalde bedoeling toe te schrijven. Publiekelijk naspeurbare gegevens zoals dat 'Jones does not come out with '125' [WRPL 94], [...] will [not] reply '125'[WRPL 95] of 'fail[s] to come up with the particular responses' [WRPL 108] zijn dan duidelijk van ondergeschikt belang. De taalgemeenschap mag niet volstaan met de antwoorden die daadwerkelijk gegeven worden, maar zou moeten achterhalen hoe de spreker gegeven zijn bedoelingen *behoort* te antwoorden. Maar in dat geval vooronderstelt de praktijk van betekenistoeschrijving de toepassing van begrippen die ondubbelzinnig normatief zijn, en berust die praktijk dus niet op een oordeel omtrent het overeenstemmen van 'blinde' neigingen. Ons vermogen om begrippen met een normatieve inhoud toe te kunnen passen rechtvaardigt dan de toeschrijvende praktijk, en niet omgekeerd. Daarmee komt de oplossing op losse schroeven te staan en zijn we weer terug bij de sceptische paradox. Kripke's sceptische oplossing blijkt dus te berusten op de stilzwijgende substitutie van een descriptieve conditie voor de normatieve conditie die aan

het begin van de discussie als conceptuele correctheidsnorm was opgelegd. Juist omdat we uitgingen van een normatieve probleemstelling, schiet Kripke's oplossing voor de sceptische paradox tekort.

4.

Nu de oplossing die Kripke aandraagt niet correct blijkt en de bevreedende conclusie dat er niet zoiets als betekenis kan bestaan onverkort van kracht is, moeten we de sceptische paradox opnieuw bekijken. Zoals gezegd berust de paradox op de stelling dat normativiteit een centraal aspect is van onze conceptie van linguïstische betekenis, in combinatie met de eis dat een deugdelijke explicatie van de feitelijke inhoud van dit concept in niet-normatieve termen gesteld moet zijn.

Wanneer we deze beide uitgangspunten accepteren staan ons twee mogelijkheden open. Ten eerste kan betwijfeld worden of Kripke's onderzoek naar de relevante feiten wel uitputtend was. Wellicht zijn er nieuwe feiten te vinden die de sceptische uitdaging wel kunnen beantwoorden. Pogingen in deze richting concentreren zich veelal op een versterking van de dispositionele analyse, maar zoals mag blijken uit de bespreking van enkele van zulke theorieën in het overzichtsartikel van Boghossian, lijkt er geen gegronde hoop dat een oplossing langs deze lijnen te verwachten is.

De tweede mogelijkheid is om met de scepticus te accepteren dat er iets fundamenteel mis is met de notie van betekenis. Deze conclusie lijkt omhelsd te worden door P. en P. Churchland, de vader en moeder van het connectionisme; een op de neurologie geïnspireerde stroming binnen de Artificiële Intelligentie. De slechte vooruitzichten voor een reductie van semantiek tot neurologie leiden het echtpaar Churchland tot de vaststelling dat noties als 'betekenis' en 'referentie' begrippen zijn uit een achterhaalde en onwetenschappelijke 'volkssemantiek'. Deze zal terzijp vervangen moeten worden door een volwaardige 'neuroscience', zoals ook ooit de alchemie door de chemie is vervangen. Het lijkt me dat deze suggestie op een naieve manier voorbijgaat aan de rol die ons intentionele idioom vervult, en ik vermag niet in te zien hoe een vraag naar iemands momentele neuro-fysiologische opmaak dezelfde communicatieve rol zou kunnen vervullen als bijvoorbeeld de vraag: 'Geloof je dat we nog voor half tien in Leuven zullen zijn?'

De beste reactie op Kripke's paradox lijkt te liggen in het aanvechten van een van de twee vooronderstellingen waarop deze berust. De enige mij bekende poging om de intuïtieve relatie tussen taal en normativiteit te relativiseren is ondernomen door Chomsky in *Language and the Problems of Knowledge*. Chomsky accepteert dat 'the term 'language' as used in ordinary discourse involves obscure [...] normative factors' [LPK 37]. Maar hij stelt daar tegenover dat deze normatieve connotaties zo vaag zijn dat de serieuze linguïst zich er niets aan gelegen hoeft te laten liggen en een wetenschappelijke notie van taal kan hanteren die van zulke normatieve aspecten vrij is: 'in pursuing a serious inquiry into language, we require some conceptual precision and therefore must refine, modify, or simply replace the

concepts of ordinary usage, just as physics assigns a precise technical meaning to such terms as 'energy', 'force', and 'work' [ibid]. Opgemerkt moet worden dat Chomsky hierbij in de eerste plaats denkt aan de syntactische regels van een taal, en niet aan de semantische regels die in Kripke's argumentatie centraal staan, en het is niet zonder meer duidelijk dat de notie van normativiteit even belangrijk is voor grammaticale kennis als voor semantische kennis. Desalniettemin lijken deze opmerkingen me met name in het licht van Chomsky's methodologische opvattingen nogal bevreedend. De enige reden waarom een linguïstiek zoals die Chomsky voor ogen staat aanspraak kan maken op de status van een falsifieerbare empirische theorie, is omdat ze is gebonden aan de intuïtieve correctheidsoordelen van moedertaalsprekers. Zulke oordelen scheppen immers de mogelijkheid om te onderscheiden tussen de vaak erratische performance en de ideale competence die het studie-object van de linguïst vormt. Ze verschaffen de linguïst zodoende zijn empirische data, en de falsificatiecriteria voor zijn theorie. Dat betekent uiteraard niet dat een linguïst, alvorens hij de grammatica van een of andere natuurlijke taal kan bestuderen, een inhoudelijke verantwoording van de intuïtieve notie van linguïstische normativiteit moet geven. Het betekent wel dat hij niet anders kan dan die notie, waarmee het empirische karakter van zijn theorie staat of valt, serieus nemen. De notie van normativiteit speelt binnen de linguïstiek dus een andere rol dan de notie van energie binnen de fysica. Daarom doet Chomsky's houding ten opzichte van normativiteit nog het meest denken aan die van een excentrieke fysicus die 'ontdekt' heeft dat de objecten om hem heen eigenlijk amorfe wolken van atomaire deeltjes zijn, en die nu weigert zijn meetapparaten af te lezen omdat hij zijn geloof in het bestaan van grofstoffelijke objecten als meetapparaten heeft verloren.

Er rest ons nu nog slechts de verwerping van Kripke's reductiethese. Als we dat doen vatten we de paradox op als een reductio ad absurdum van de stelling dat uitspraken over intrinsiek normatieve concepten als *regelvolgen* en *betekenis* reduceerbaar zijn tot niet-normatieve uitspraken. Met andere woorden: betekenis en regelvolgen zijn primitieve noties. In deze context wil 'primitief' niet meer zeggen dan 'onreduceerbaar', en beweren we als we dat zeggen niet meer dan wanneer we zouden stellen dat 'species', 'mimicry' en 'territorium-gedrag' primitieve biologische begrippen zijn. Toch heeft in filosofische discussies de notie van primitiviteit terecht een odium van obscurantisme. Niet zelden is het tot primitief verklaren van een bepaald begrip een laatste redmiddel om hardnekkige problemen te bezweren die rond dat begrip zijn gerezen. Zo stelt McGinn in *Wittgenstein on Meaning* dat de problemen die Kripke opwerpt alleen kunnen worden opgelost wanneer we ons realiseren dat iets met een woord bedoelen een irreduceerbare, sui generis mentale toestand is, en dat 'when a [mental] state has intentional content its causal productivity is coupled with a normative aspect which determines whether an event is correct or incorrect. If it be asked how this normativity works, then the answer is that it is simply in the nature of meaning to have normative consequences.' [WoM 163, n.31] Hoewel McGinn recentelijk een verdere uitwerking van zijn positie heeft gegeven [zie McGinn 1989], mag duidelijk zijn dat het tot

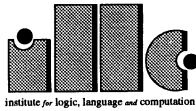
primitief verklaren van een begrip slechts legitiem is zolang we binnen de niet-gereduceerde theorie een verantwoording van het begrip of tenminste duidelijke gebruikscriteria kunnen geven.

Deze overweging brengt ons terug op de vraag die aan het begin van het artikel werd opgeworpen: moeten we taal opvatten als een intrinsiek sociaal fenomeen, of als iets dat in essentie door individuele taalgebruikers wordt belichaamd? Zoals eerder werd aangestipt hanteren de gangbare theorieën, die voor de laatste invalshoek kiezen, een reductionistische opvatting van linguïstische regels en betekenis. De notie van normativiteit is zoals Kripke aantoonde binnen zo'n reductionistische opvatting echter onverklaarbaar. Normativiteit, zo is betoogd, kan niet anders dan als een primitief en onreducerbaar verschijnsel worden gezien.

De vraag dringt zich nu op welk van de twee invalshoeken, de sociale of de individuele, betere vooruitzichten biedt voor een enigszins substantiële verantwoording van deze primitieve notie van normativiteit. Ik denk dat dit een vraag is waarover we vooralsnog geen uitsluitel hebben. Wel wil ik opmerken dat alle dispositionele of neurologische kenmerken van een individu nutteloos leken. Theorieën die voor de individuele invalshoek kiezen hebben daarom vrijwel geen andere optie dan normativiteit en betekenis als een primitief *mentaal* verschijnsel te beschouwen. Wittgenstein's argumenten tegen het mentalisme in de *Philosophische Untersuchungen* leggen echter verregaande restricties op aan zulke mentalistische verklaringen. Hij toont immers overtuigend aan dat alle mentale verschijnselen waar we introspectief mee bekend zijn, irrelevant zijn voor vragen omtrent betekenis. Een mentalistische verklaring zal zich dus van andere, 'diepere' feiten moeten bedienen. Men kan zich dan met recht afvragen of de krochten van het mentale aantrekkelijk zijn vanwege wat zich wellicht in hun duisternis laat aantreffen, of vanwege die duisternis zelf.

Referenties

- Boghossian, P.A. 'The Rule-Following Considerations', *Mind* '89 (Overzichtsartikel)
- Baker, G.P. en Hacker, P.M.S. 1984 *Scepticism, Rules and Language*. Oxford: Basil Blackwell.
- McGinn, C. 1984 *Wittgenstein on Meaning*. Oxford: Basil Blackwell.
- McGinn, C. 1989 *Mental Content*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kripke, S. 1982 *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wittgenstein, L. 1953 *Philosophische Untersuchungen*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

ILLC Research Reports and Technical Notes

Coding for Research Reports: *Series-Year-Number*, with LP = Linguistics and Philosophy of Language; ML = Mathematical Logic and Foundations; CL = Computational Linguistics; CT = Computation and Complexity Theory; X = Technical Notes.

All previous ILLC-publications are available from the ILLC bureau. For prepublications before 1993, contact the bureau.

- LP-93-01 *Martijn Spaan, Parallel Quantification*
LP-93-02 *Makoto Kanazawa, Dynamic Generalized Quantifiers and Monotonicity*
LP-93-03 *Nikolai Pankrat'ev, Completeness of the Lambek Calculus with respect to Relativized Relational Semantics*
LP-93-04 *Jacques van Leeuwen, Identity, Quarrelling with an Unproblematic Notion*
LP-93-05 *Jaap van der Does, Sums and Quantifiers*
LP-93-06 *Paul Dekker, Updates in Dynamic Semantics*
LP-93-07 *Wojciech Buszkowski, On the Equivalence of Lambek Categorical Grammars and Basic Categorical Grammars*
LP-93-08 *Zisheng Huang, Peter van Emde Boas, Information Acquisition from Multi-Agent resources; abstract*
LP-93-09 *Makoto Kanazawa, Completeness and Decidability of the Mixed Style of Inference with Composition*
LP-93-10 *Makoto Kanazawa, Weak vs. Strong Readings of Donkey Sentences and Monotonicity Inference in a Dynamic Setting*
LP-93-11 *Friederike Moltmann, Resumptive Quantifiers in Exception Sentences*
LP-93-12 *Jaap van der Does, On Complex Plural Noun Phrases*
LP-93-13 *Natasha Alechina, Binary Quantifiers and Relational Semantics*
LP-93-14 *Mati Pentus, Lambek Calculus is L-complete*
LP-93-15 *David Ian Beaver, What comes first in Dynamic Semantics*
- ML-93-01 *Maciej Kandulski, Commutative Lambek Categorical Grammars*
ML-93-02 *Johan van Benthem, Natasha Alechina, Modal Quantification over Structured Domains*
ML-93-03 *Mati Pentus, The Conjoinability Relation in Lambek Calculus and Linear Logic*
ML-93-04 *Andreja Prijatelj, Bounded Contraction and Many-Valued Semantics*
ML-93-05 *Raymond Hoofman, Harold Schellinx, Models of the Untyped λ -calculus in Semi Cartesian Closed Categories*
ML-93-06 *J. Zaslavski, Categorical Generalization of Algebraic Recursion Theory*
ML-93-07 *A.V. Chagrov, L.A. Chagrova, Algorithmic Problems Concerning First-Order Definability of Modal Formulas on the Class of All Finite Frames*
ML-93-08 *Raymond Hoofman, Ieke Moerdijk, Remarks on the Theory of Semi-Functors*
ML-93-09 *A.S. Troelstra, Natural Deduction for Intuitionistic Linear Logic*
ML-93-10 *Vincent Danos, Jean-Baptiste Joinet, Harold Schellinx, The Structure of Exponentials: Uncovering the Dynamics of Linear Logic Proofs*
ML-93-11 *Lex Hendriks, Inventory of Fragments and Exact Models in Intuitionistic Propositional Logic*
ML-93-12 *V.Yu. Shavrukov, Remarks on Uniformly Finitely Precomplete Positive Equivalences*
ML-93-13 *V.Yu. Shavrukov, Undecidability in Diagonizable Algebras*
ML-93-14 *Dick de Jongh, Albert Visser, Embeddings of Heyting Algebras*
ML-93-15 *G.K. Dzhabaridze, Effective Truth*
ML-93-16 *Maarten de Rijke, Correspondence Theory for Extended Modal Logics*
ML-93-17 *Alexander Chagrov, Michael Zakharyashev, On the Independent Axiomatizability of Modal and Intermediate Logics*
ML-93-18 *Jaap van Oosten, Extensional Realizability*
ML-93-19 *Raymond Hoofman, Comparing Models of the Non-Extensional Typed λ -Calculus*
ML-93-20 *L.A. Chagrova, Dick de Jongh, The Decidability of Dependency in Intuitionistic Propositional Logic*
ML-93-21 *Max I. Kanovich, The Relational Knowledge-Base Interpretation and Feasible Theorem Proving for Intuitionistic Propositional Logic*

ML-93-22 *Andreja Prijatelj, Connectification for n -contraction*

CT-93-01 *Marianne Kalsbeek, The Vanilla Meta-Interpreter for Definite Logic Programs and Ambivalent Syntax*

CT-93-02 *Sophie Fischer, A Note on the Complexity of Local Search Problems*

CT-93-03 *Johan van Benthem, Jan Bergstra, Logic of Transition Systems*

CT-93-04 *Karen L. Kwast, Sieger van Denneheuvel, The Meaning of Duplicates in the Relational Database Model*

CT-93-05 *Erik Aarts, Proving Theorems of the Lambek Calculus of Order 2 in Polynomial Time*

CT-93-06 *Krzysztof R. Apt, Declarative programming in Prolog*

CT-93-07 *Janusz A. Pomykala, Approximation, Similarity and Rough Constructions, Part I. Elementary Introduction*

CL-93-01 *Noor van Leusen, László Kálmán, Computational Linguistics*

CL-93-02 *Theo M.V. Janssen, An Algebraic View On Rosetta*

CL-93-03 *Patrick Blackburn, Claire Gargent, Wilfried Meyer-Viol, Talking about Trees*

X-93-01 *Paul Dekker, Existential Disclosure, revised version*

X-93-02 *Maarten de Rijke, What is Modal Logic?*

X-93-03 *Michiel Leezenberg, Gorani Influence on Central Kurdish: Substratum or Prestige Borrowing*

X-93-04 *A.S. Troelstra (editor), Metamathematical Investigation of Intuitionistic Arithmetic and Analysis, Corrections to the First Edition*

X-93-05 *A.S. Troelstra (editor), Metamathematical Investigation of Intuitionistic Arithmetic and Analysis, Second, corrected Edition*

X-93-06 *Michael Zakharyashev, Canonical Formulas for $K4$. Part II: Cofinal Subframe Logics*

ML-94-01 *Domenico Zambella, Notes on polynomially bounded arithmetic*

ML-94-02 *Domenico Zambella, End Extensions of Models of Linearly Bounded Arithmetic*

ML-94-03 *Johan van Benthem, Dick de Jongh, Gerard Renardel de Lavalette, Albert Visser, NNIL, A Study in Intuitionistic Propositional Logic*

ML-94-04 *Michiel van Lambalgen, Independence Structures in Set Theory*

ML-94-05 *V. Kanovei, IST is more than an Algorithm to prove ZFC Theorems*

LP-94-01 *Dimitar Gelev, Introducing Some Classical Elements of Modal Logic to the Propositional Logics of Qualitative Probabilities*

LP-94-02 *Andrei Arsov, Basic Arrow Logic with Relation Algebraic Operators*

LP-94-03 *Jerry Seligman, An algebraic appreciation of diagrams*

LP-94-04 *Kazimierz Świrydowicz, A Remark on the Maximal Extensions of the Relevant Logic R*

LP-94-05 *Natasha Kurtonina, The Lambek Calculus: Relational Semantics and the Method of Labelling*

LP-94-06 *Johan van Benthem, Dag Westerståhl, Directions in Generalized Quantifier Theory*

LP-94-07 *Nataša Rakić, Absolute Time, Special Relativity and ML^p*

LP-94-08 *Daniel Osherson, Scott Weinstein, Dick de Jongh, Eric Martin, Formal Learning Theory*

LP-94-09 *Harry P. Stein, Linguistic Normativity and Kripke's Sceptical Paradox*

LP-94-10 *Harry P. Stein, The Hazards of Harmony*

LP-94-11 *Paul Dekker, Predicate Logic with Anaphora*

CT-94-01 *Harry Buhrman and Leen Torenvliet, On the Cutting Edge of Relativization: the Resource Bounded Injury Method*

CT-94-02 *Alessandro Panconesi, Marina Papatriantafylou, Philippos Tsigas, Paul Vitányi, Randomized Wait-Free Distributed Naming*

- CT-94-03 *Ming Lee, John Tromp,
Paul Vitányi, Sharpening Occam's Razor (extended abstract)*
- CT-94-04 *Ming Lee and Paul Vitányi, Inductive Reasoning*
- CT-94-05 *Tao Jiang, Joel I. Seiferas, Paul M.B. Vitányi, Two heads are Better than Two Tapes*
- CT-94-06 *Guido te Brake, Joost N. Kok, Paul Vitányi, Model Selection for Neural Networks: Comparing MDL and NIC*
- CT-94-07 *Charles H. Bennett, Péter Gács, Ming Li, Paul M.B. Vitányi, Wojciech H. Zurek, Thermodynamics of Computation and Information Distance*
- CT-94-08 *Krzysztof R. Apt, Peter van Emde Boas and Angelo Welling, The STO-problem is NP-hard*
- CT-94-09 *Klaus Ambos-Spies, Sebastiaan A. Terwijn, Zheng Xizhong, Resource Bounded Randomness and Weakly Complete Problems*
- CT-94-10 *Klaus Ambos-Spies, Hans-Christian Neis, Sebastiaan A. Terwijn, Genericity and Measure for Exponential Time*

- X-94-01 *Johan van Benthem, Two Essays on Semantic Modelling*
- X-94-02 *Vladimir Kanovei, Michiel van Lambalgen, Another Construction of Choiceless Ultrapower*
- X-94-03 *Natasha Alechina, Michiel van Lambalgen, Correspondence and Completeness for Generalized Quantifiers*
- X-94-04 *Harry P. Stein, Primitieve Normen
Linguïstische normativiteit in het licht van Kripke's sceptische paradox*

Titles in the ILLC Dissertation Series:

- 1993-1 *Transsentential Meditations; Ups and downs in dynamic semantics, Paul Dekker*
- 1993-2 *Resource Bounded Reductions, Harry Buhrman*
- 1993-3 *Efficient Metamathematics, Rineke Verbrugge*
- 1993-4 *Extending Modal Logic, Maarten de Rijke*
- 1993-5 *Studied Flexibility, Herman Hendriks*
- 1993-6 *Aspects of Algorithms and Complexity, John Tromp*
- 1994-1 *The Noble Art of Linear Decorating, Harold Schellinx*
- 1994-2 *Generating Uniform User-Interfaces for Interactive Programming Environments, Jan Willem Cornelis Koorn*
- 1994-3 *Process Theory and Equation Solving, Nicoline Johanna Drost*
- 1994-4 *Calculi for Constructive Communication, a Study of the Dynamics of Partial States, Jan Jaspars*
- 1994-5 *Executable Language Definitions, Case Studies and Origin Tracking Techniques, Arie van Deursen*